

UNIT - DIREKTORATET FOR IKT OG FELLESTJENESTER I HØYERE UTDANNING OG FORSKNING

Abels gate 5A
7030 TRONDHEIM

Att. Vidar Røeggen

Innspill fra UiT Norges arktiske universitet på høring om åpen tilgang til vitenskapelige publikasjoner og datasett

Arbeidet for åpen vitenskap vinner stadig større tilslutning. I den dagsaktuelle situasjonen, hvor verden står overfor en av sine største globale helseutfordringer i nyere tid, har flere forlag åpnet tilgangen til publikasjoner knyttet til dette temaet. Årsaken er åpenbar: Tilgang til kunnskap er kritisk for samfunnets mulighet til å ta kunnskapen i bruk og agere hurtig. Det betyr at selv om individuelle rettigheter er viktige, må samfunnets behov for tilgang på kunnskap veie tungt. En forutsetning for å nå bærekraftsmålene på en global skala er at det ikke legges noen begrensninger på tilgangen til kunnskap.

I en utsendelse datert 10. februar 2020 inviterer Unit til en «innspillsrunde om det videre arbeidet med åpen tilgang til vitenskapelige publikasjoner og datasett i Norge» (deres ref. 19/00445-2). UiT takker for muligheten til å komme med innspill. Invitasjonen fra Unit henviser eksplisitt til tre momenter.

- 1) *Regjeringens mål om at alle vitenskapelige artikler som er resultat av offentlig finansiert forskning skal være åpent tilgjengelige innen 2024.*
- 2) *Forskningsrådets og EUs tilslutning til det internasjonale initiativet Plan S, der et tilsvarende krav vil være gjeldende allerede fra 2021.*
- 3) *Rapporten «Rettighetsspørsmål og lisensspørsmål ved åpen publisering», skrevet på oppdrag fra Unit av jurist Torger Kielland fra Universitet i Bergen og fremlagt i et offentlig møte i Oslo 21. januar 2020.*

De to førstnevnte initiativene er ambisiøse forsøk på å endre publiseringssystemet fra en ordning der kommersielle forlag prosesserer og selger forskningsresultater som er skrevet og fagfellevurdert – og i stor grad også redigert – av offentlig ansatte forskere. I stedet skal forlagene tilby det samme materialet gratis (gratis lesetilgang). Det vil i henhold til Plan S være tillatt for forlagene å ta seg betalt for prosesseringsjobben. Dette kan typisk skje gjennom forfatterbetaling pr. artikkel (Article Processing Charges), gjennom støtte av den typen en rekke norskspråklige fagtidsskrifter er omfattet av (jf. Forskningsrådets og institusjonenes støtte til Idunn), eller gjennom konsortieavtaler av den typen Unit på vegne av det norske forskersamfunnet har fremforhandlet med flere av de største internasjonale forlagene (de såkalte Unit-avtalene). En fjerde variant er åpne vitenskapelige tidsskrifter som utgis på plattformer som driftes av institusjonene selv, uten forfatterbetaling og med gratis lesetilgang. Plan S er eksplisitt på at gratis lesetilgang ikke er nok, det skal også arbeides for fri viderebruk gjennom åpne lisenser, primært

Creative Commons-lisensen CC BY. Åpne lisenser inngår i de fleste definisjonene av Open Access (åpen tilgang), men Plan S åpner for at også andre lisenser enn CC BY kan benyttes i visse tilfeller.

Torger Kiellands rapport adresserer i hovedsak to momenter. Det ene er spørsmålet om det vil være nødvendig med endringer i ansattes arbeidskontrakt for å oppnå målet om åpen tilgang til *all* publisering av vitenskapelige artikler. Det andre er om CC BY-lisensen er forenlig med vitenskapelig praksis (sedvane) eller om det også her vil være nødvendig med endringer i ansattes arbeidskontrakt.

Et overordnet rettsprinsipp er den akademiske friheten, og spesifikt formuleringen om at den ansatte står fritt til å velge hvor og når publisering skal skje. Situasjonen er at det er en betydelig – om enn minkende – andel av de godkjente publiseringskanalene på Nivå 1 og 2 i det norske tellekantsystemet som *ikke* legger til rette for umiddelbar åpen tilgang. Eventuelle endringer i arbeidskontraktene der forskere instrueres om å unngå bruk av slike publiseringskanaler, kan vise seg å være i strid med arbeidsgivers styringsrett og krenke prinsippet om akademisk frihet, ifølge Kielland. Rapporten problematiserer også bruken av CC BY-lisensen, ikke bare på grunn av styringsrett-prinsippet, men også i lys av det forfatteren kaller sedvane.

Kiellands diskusjon er interessant og gir fra et prinsipielt og juridisk-faglig ståsted en vurdering av hvorvidt det er mulig å nå målet om *full, umiddelbar* åpen tilgang til *alle* vitenskapelige artikler som skrives av forskere tilknyttet norske institusjoner innen 2024. Imidlertid har den noen mangler som gjør at UiT vil fraråde at den alene brukes som en premissleverandør i debatten om arbeidet med åpen vitenskap generelt.

Mandatet til utredningen var å «utrede rettighets- og lisensspørsmål i forbindelse med åpne vitenskapelige publikasjoner og datasett i Norge» (s. 6). I lys av mandatet er det overraskende at vitenskapelige datasett ikke er nevnt med ett ord. På s. 30–31 står det imidlertid noe om «big data» og «text mining», men da utelukkende forstått som søkemotorer som søker seg gjennom myriader av vitenskapelige artikler, ikke forskningsdata. I arbeidet med åpen vitenskap, og vitenskapelig kvalitet og transparens i bred forstand, er tilgang til grunnlagsdataene for forskningen blitt stadig viktigere. Åpne datasett er av avgjørende betydning for store, internasjonalt orienterte fagmiljøer innen naturvitenskap og helse/medisin. Ikke minst for aktuelle spørsmål som klimatiltak og pandemibekjempelse er det viktig at datasett offentliggjøres med lisenser som legger til rette for utstrakt viderebruk, eksempelvis gjennom bruk av lisensen CC0. Dette sikrer at svært mange datasett kan kombineres og utnyttes så sømløst som mulig i videre forskning. For øvrig synes skillet mellom artikkel og datasett innen visse fagfelt å være i ferd med å viskes ut (jf. eksperimenteringen med maskinreproduserbare vitenskapelige artikler, introdusert av tidsskriftet *eLife* i februar 2019). Avveininger om rettigheter og lisenser knyttet til vitenskapelige datasett, vil være svært viktig å få belyst juridisk. Rapporten synes imidlertid ikke å ha inkludert erfaringer og synspunkter fra forskere med bakgrunn fra andre fagområder enn humaniora, retts- og samfunnsvitenskap (leserinnelegg og annen ikke fagfelleverdert litteratur fra representanter fra disse fagområdene siteres imidlertid i rapporten). Rapporten har dermed ikke en tilstrekkelig faglig bredde til alene å danne et beslutningsgrunnlag for hvilken lisens som bør være den anbefalte.

Statistikk over vitenskapelig publisering er ikke innhentet eller diskutert i rapporten. Det henvises flere steder til sedvaner innen academia, uten at det tas høyde for at det er tale om sedvaner i sterk og rask endring. Her vil UiT påpeke at selv om noen fagområder henger etter, er det slik at samtlige breddeuniversiteter med unntak av Universitetet i Bergen, allerede nå har en Open Access-andel for sine vitenskapelige artikler på over 50% (tall for 2018), og alle ligger an til å komme godt over 70% allerede i 2019. Dette vil høyst sannsynlig stige vesentlig i 2020 som følge av Unit-avtalene, kombinert med sterk innsats i form av oppmuntringer og insentiver for å få forskere til å laste opp fulltekst i Cristin. Umiddelbar åpen tilgjengeliggjøring (uten embargo) i institusjonelle vitenarkiv vil være i tråd med både regjeringens retningslinjer og Plan S. Den fremvoksende sedvanen med å laste opp fulltekst som et naturlig steg i forskernes Cristin-registrering av egne arbeider, bidrar sterkt til å øke Open Access-andelen nasjonalt. Selv om enkelte utgivere fremdeles legger restriksjoner på hva slags lisens som kan brukes i vitenarkivene, og

embargo-perioder ennå er utbredt, er det i det minste tale om fri lesetilgang uten betalingsmur. Effektene av dette kunne med fordel vært utredet.

Mer effektivt enn juridiske forordninger og endring av arbeidskontrakter, vil det trolig være å intensivere arbeidet med kulturendring og opplæring. Vi kan her nevne

- *Kunnskapsbasert informasjonsarbeid (eks. den målbare siteringsfordelen for artikler som er åpent tilgjengelig fremfor artikler som er bak betalingsmur, noe flere studier har vist og som ikke er diskutert i rapporten)*
- *Opplæring og informasjonsarbeid om opphavsrett og lisenser, inkludert viderebruk og sitatrett*
- *Støtte til videreutvikling av infrastrukturen for åpen vitenskapelig publisering (jf. åpne tidsskrift som utgis av institusjonene, drift av institusjonelle arkiv, investering i forskningsdatakuratering og -infrastruktur, finansiering av den internasjonale Directory of Open Access Journals, m.v.)*
- *Økonomiske insentiver som universitetene har full anledning til å iverksette på egenhånd (eks. uttelling i resultatbasert omfordeling kun for artikler som er lastet opp i fulltekst i Cristin)*
- *Tydelige Open Access-krav i kontrakten til prosjekter finansiert av EU og Norges forskningsråd (jf. Plan S), noe som allerede i dag har fått mange toneangivende forskere til å sette seg inn i – og utnytte – mulighetene for åpen publisering*
- *Løfte fram suksesshistorier fra fagområder og enkeltforskere som på kort tid har klart å etablere arbeidsformer som fremmer åpen vitenskap (eks. nasjonal åpen vitenskap-pris, utnevning av Open Science Champions, el.lign.)*
- *Tilslutning til og implementering av prinsippene i DORA-erklæringen (San Fransisco Declaration on Research Assessment)*

Rapporten drøfter en skepsis til åpen tilgang og åpne lisenser som er å finne i visse norske fagmiljøer, men perspektivet og kunnskapsgrunnlaget er for snevert. Prinsipielle diskusjoner er viktige og fortjener honnør. Imidlertid er både sedvaner og forskningsetiske normer (jf. Europeiske retningslinjer for forskningsintegritet, ALLEA 2019) innen en rekke tunge, internasjonalt orienterte fagmiljøer i så rask endring at rapporten ikke bør bli stående som en premissleverandør i det politiske arbeidet til fremme av åpen vitenskap.

Gratis, åpen lesetilgang til all forskningslitteratur og alle ikke-personsensitive forskningsdatasett er et langsiktig og viktig politisk mål, der insentivmulighetene er mange og behovet for bruk av «pisk» stadig minkende. Det er grunn til å tro at en med dagens tiltak ikke vil komme i mål med 100 % åpen tilgang innen utgangen av 2024, slik regjeringen krever. Det er også mulig at skepsisen mot CC BY-lisensen er for sterk hos visse forskere og utgivere til at den kommer til å bli gjengs innen alle fagområder, slik Plan S legger opp til. Rapporten til Kielland drøfter her en del prinsipielle spørsmål, men innfallsvinkelen er ikke representativ for den virkeligheten som gjør seg gjeldende innen stadig flere fagområder. Å basere en nasjonal politikk for åpen tilgang på prinsipielle og ikke-empiriske diskusjoner fra et rent humaniora/samfunnsvitenskapelig ståsted er ikke tilrådelig.

UiT tar til orde for en intensivering av arbeidet til fremme av åpen tilgang til både artikler og datasett. I lys av bærekraftmålene og de helseutfordringene verden står overfor, synes argumentene for at hver enkelt

offentlig ansatt forsker skal ha rett til å velge lukkede publiseringskanaler og restriktive lisenser å være stadig mindre legitime. Allmenhetens hensyn må stå i front. Åpen vitenskap er i sterk fremmarsj, de vitenskapelige sedvaner endrer seg raskt, og ved neste fremforhandling av konsortieavtaler vil det være viktigere enn noen gang å lykkes på pris. Offentlige midler må skjermes til forskning, og forskningsresultatene må være så åpne som overhodet mulig.

Vennlig hilsen

Anne Husebekk
rektor

Jørgen Fosslund
universitetsdirektør

Dokumentet er elektronisk godkjent og krever ikke signatur

Saksbehandler: Pål Vegar Storeheier

Universitetsbiblioteket